

Vida Barac-Grum

IDIOM KLANJCA U SVOJIM SPECIFIČNOSTIMA

Opisujem idiom Klanjca, grada u Hrvatskom zagorju, njegove specifične govorne strukture i njegov odnos prema govorima kojima je okružen.

1. Kad razmišljamo o nekom idiomu na razmeđi između zagorskih kajkavskih idioma (kojima i sam pripada), davno doseljenih čakavskih ikavaca i susjednih slovenskih dijalekata, treba uočiti strukturne elemente koji takav govor spajaju u cjelinu; treba istovremeno uočiti i one govorne elemente koji narušavaju govornu strukturu i ulaze u cjelovitost sustava pod utjecajem idioma s kojima takav govor u zaokruženju korespondira. Narušavanje bilo kojega sustava može se uočiti na svim razinama, ali ipak na jednim više, a na drugim manje. Određena istost ili različitost odvaja leksik od fonoloških, fonetskih i prozodijskih struktura. U uočavanju specifičnosti jednoga idioma – njega samoga ili u usporedbi sa sustavima kojima je okružen – idiom treba prepustiti njemu samome u smislu uvida u njegove izvorne funkcionalne mogućnosti sporazumijevanja, a tek potom uočavati njegove sprege s govorima koji ga koče ili potiču u njegovoj sustavnoj razvojnosti.

Idiom Klanjca, gradića koji je smješten na rijeci Sutli, u arealnom je kontaktu s okolnim kajkavskim govorima zagorskoga tipa i sa susjednim kajkavskim ikavcima, a u graničnom je kontaktu sa slovenskim govorima s druge strane Sutle.

1.1. Uočavanje izvanlingvističke slike grada Klanjca, pored već prikazane njegove geografske smještenosti, upućuje nas na njegove civilizacijske odrednice glavnoga središta u bližoj okolici, na njegovu funkciju općinskoga središta danas, na njegovu povijesnu ulogu središta kotara, na njegovu izvanlingvističku određenost (uz Krapinu) kao jednoga od glavnih središta Hrvatskoga zagorja.

Takve povijesne odrednice obilježuju Klanjec kao mjesto skupljanja intelektualne elite Hrvatskoga zagorja i gospodarski moćnoga građanskoga sloja zagorsko-zagrebačkoga okruga. Imućni stanovnici Klanjca imali su svoje kuće u Zagrebu, a kože proizvedene u Klanjcu prodavale su se kao najkvalitetnije u Zagre-

bu. Klanječke vinarije bile su proizvođači najboljih vina ne samo za zagorsku gradsku elitu već i za zagrebačku. Stanovnici Klanjca miješali su se, izvanlingvistički, a potom nužno i lingvistički, sa stanovnicima Zagreba. Bez određenih klanječkih imena (prezimen) i zagrebačka bi kulturna povijest (a i hrvatska) bila znatno siromašnija.

Izvanlingvistička situacija pokazuje da se stanovnici Klanjca služe — u lingvističkom smislu — i kajkavskom koine koja je bliska zagrebačkom govornom izrazu i hrvatskim književnim izrazom, ali ipak su u određenoj mjeri podvrgnuti i govorima obližnjih zaselaka (ti su im govori bliski, ali ne i potpuno njihovi). Djeca koja iz tih zaselaka dolaze u Klanjec (u školu, ili zbog drugih razloga), prihvaćaju klanječki govor kao njima prestižni. Govornici Klanjca i djeca u osnovnoj školi u Klanjcu, koja nisu samo iz Klanjca, izražavali su, u mom ispitivanju, posve iste sustavne (ili nesustavne) strukturne elemente svojega govora na pojedinim jezičnim razinama.

1.2. U uočavanju strukture jednoga govornoga sustava u kontaktu bitne su opozicije koje pokazuju različitosti među bliskim sustavima. Opozicija, naime, predstavlja razliku i otkriva identitet određenoga strukturnoga elementa. Ako, na leksičkoj razini, možemo utvrditi da u jednom idiomu živi leksem *hiža*, a ne leksem *kuća*, to pokazuje da u tom govornom elementu taj leksem nije ni čakavski ni štokavski, već je kajkavski ili slovenski. Kad govorni elementi nisu u opoziciji, oni pokazuju identičnost. I opet na leksemskoj razini, *hiža* pokazuje, samo u tom malom segmentu, identičnost konkretnoga kajkavskoga idioma s kajkavskim govornim makrosustavom i sa slovenskim govornim makrosustavom kao cjelinom. Drugačiji je odnos klanječkoga leksema *kr'f* (< krv) ≠ *kri*, koji se pokazuje kao hrvatski i opozicijski prema slovenskom leksičkom identitetu. Isto vrijedi i za osobnu zamjenicu *j'a* (≠ jaz) u Klanječkom idiomu.

Taj je odnos, baš u tim istim leksičkim identifikacijama, zanimljiv jer se čuva kao oponent hrvatskoga i slovenskoga povijesnoga stanja ne samo na ovoj graničnoj kontaktnoj situaciji nego i dalje, na gorskokotarsko-slovenskoj međi¹.

Leksik jednoga govora možda i nije najbitniji pokazatelj pripadnosti toga govornoga idioma jednom od narječja, dijalekata ili jezika u čijem se okruženju taj govor nalazi. Ipak u dijalektnom, ili čak jezičnom članjenju leksik čini jedan od značajnih čimbenika. On je prvi u uočavanju jezičnih različitosti, ali i prvi na udaru jezičnih promjena.

1.3. Jedna je od fonoloških razlikovnosti između slovenskoga jezika i hrvatskih narječja realizacija povijesnih odnosa /j/ i /o/ u suvremenom jezičnom stanju. Prekosutlanski govori, prema Ramovšu, ne pokazuju ujednačen proces razvoja ovih praslavenskih glasova. Tu je idiom Klanjca, sa svojim najčešćim ostvarajima

¹ Usp. Vida Barac-Grum, Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1993.

tipa *s'uza*, *v'uk* ('o:n ž'ere kak v'uk) i *z'u:p*, *s'u:set* (j'utre bumo pri s'u:seda na-gr'e:bali) posve jasan u svojoj identifikaciji s hrvatskim dijasustavom i sa svojom oprekom prema tipičnim slovenskim ostvarajima. Isti taj odnos identičnosti s hrvatskim dijasustavom, preciznije s dijalektima kajkavskoga narječja, a opozicije sa slovenskima, očituje se u suvremenim odnosima *a* i *ě*: *d'eska*, *d'en*, *m'elin*, *s'ekati*; *d'eti*, *m'era*, *d'etela*, *s'ejat*. Istost u sudbini stare skupine *čr* idiom Klanjca pokazuje sa svim sustavima s kojima je okružen i s kojima korespondira: i sa starinačkim govorima kojima je okružen i kojima i pripada, i s kajkaviziranim čakavskim ikavcima², i sa susjednim slovenskim dijalektima³: *č'r:n*, *č'r'ě:p*. Tako je tu došlo do opozicije samo prema ostvarajima u književnom hrvatskom jeziku. Ta se opozicija vrlo čvrsto čuva, unatoč međugradskim miješanjima. Štokavski razvojni element pokazuje se slabim u toj konsonantskoj skupini. Skupina *čr* duugo se čuva i otporna je i u govorima koji su u direktnom kontaktu sa štokavcima (npr. u prikupskim govorima).

2. Leksik kao strukturni element jednoga idioma najslabija je točka u sustavizaciji idioma. Preko leksika se vrše fonološke i prozodijske promjene u govornom idiomu — i u tom smislu on jest predstavnik govornih opozicija — ali leksem sam, ogoljen od dodatnih fonetskih povijesnih obilježja koji ga strukturiraju u jednom povijesnom smjeru, opstoji kao posve neutralan jezični segment, koji često može pripadati bilo kojem od bliskih idioma koji međusobno korespondiraju.

2.1. Leksem u određenom idiomskom sporazumijevanju postoji kao karika koja veže ljude različitih govornih (idiomskih, jezičnih) struktura. On se prihvaća (ili preciznije: preuzima) iz tuđega (susjednoga) rječničkoga fonda. On je pritom obilježen pripadnošću jednom užem ili širem prostornom krugu i označitelj je da nešto jest ili da nije pripadnik jednoga jezičnoga kruga sporazumijevanja.

2.2. Pri uočavanju sporazumijevanja među govornicima riječi (u svojem dvostrukom obilježju semantema i leksema) prve nas upućuju na bliskosti ili razlike među idiomima, na njihove moguće pripadnosti različitim sustavima. Klanječke riječi poput *h'osta* (= šuma), *p'unčka* (=djevojka) i njoj semantički bliski leksem *p'uža* (= djevojka) predstavljaju primjer istosti sa susjednim slovenskim leksikom. Neke se od slovenskih riječi preuzimaju najprije u svojoj semantičko-leksičkoj cjelovitosti, ali se na domaćem tlu počinju semantički dijeliti. Tako u pripovijedanju domaćega gradskoga govornika riječ *puža* sve više preuzima značenjsko obilježje djevojke koja za plaću radi u kući: T'a p'uža je d'obra. Pošt'ena,

² Usp. Antun Šojat, Kajkavski ikavci kraj Sutle, Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973, str. 37-44.

³ V. Fran Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika, VII, Dialekti, Ljubljana 1935; usp. Bizeljsko-obsoletski dialekt, str. 150-155. — U ovom radu kajkavske palatalne afrikate *č* i *ž* bilježim kao *č* i *đ*.

m'ore se s'ę pust'iti, kl'u:će, p'eneze, i s'ę kaj č'ęš, n'ę bu te fk'a:nila n'iti za kr'ajcer⁴.

Hrvatski kajkavski leksik zagorskoga tipa pokazuju leksemi kao *m'ater* (N sg.), *'otec, hči., pot'oček, l'oza* (=vinograd), *sn'opje, m'elin, d'etela, lop'ata, kur'uza, pl'u:k, d'eska, pivn'ica* (=vinski podrum), *dotik'a:vati, m'eti* (< imeti), *napr'aviti, v'ugnuti se* i dr., a tipičan utjecaj mađarskoga i njemačkoga jezika na ovo jezično područje očituje se u riječima: *s'o:gor, š'ogorica, štr'umf, šn'ala, kn'of, šer'a:zlin, l'ojtne, v'ajnikuš, fr'uštik, v'ęš, k'ikla*. Ove i druge riječi iste su kao i u, na primjer, zagrebačkom leksiku, pa se mogu i uvrstiti u općekajkavski gradski rječnik.

2.3. U kolikoj se mjeri tipični leksemi nekoga idioma odražavaju i u frazeološkoj strukturi, pokazuju primjeri riječi preneseni iz osnovnoga rječničkoga fonda u semantički apstraktniji frazeološki leksik. Takve lekseme, semantički udaljenije od osnovnoga etimološkoga značenja, pokazuju iskazi tipični za klanječki govorni sustav: *'O:n je m'o:j pot'o:ček* (iskaz majke ili bake za svojega sina ili unuka). Značenje osnovnoga leksema (deminutiva *pot'o:ček*) prestrukturiralo se u novo, označujući, uz izrazito emocionalnu nabijenost, sina, unuka, nasljednika, svojega i svoje loze. U semantičkoj kajkavskoj preobrazbi takvoga tipa, u koju se uklapa i klanječki govor, i hipokoristik je *s'inek*, najčešće u svezi *s'inek m'o:j*, koji ne označava samo emotivni odnos prema vlastitom sinu, već i prema mlađem muškarcu kojemu se starije osobe s dragošću obraćaju (taj je odnos drugačiji u nekim hrvatskim štokavskim govorima i u nekim čakavskima, u kojima leksem *sin* obilježava emocionalni odnos roditelja i prema svojoj kćeri).

3. Dva prethodna primjera, u kojima samo jedan leksem predstavlja otklon između novoga, frazeološki obilježenoga značenja i osnovnoga, etimološkoga, pokazuju i odnose specifičnosti jednoga idioma u svojim frazeološkim mogućnostima (specifičnosti u tom smislu da se samo u njemu ostvaruju određeni tipovi preobrazbe) i njegove identičnosti (ili bliskosti) s nekim bližim ili većim područjem na kojem se vrše iste ili slične preobrazbe. U smislu istosti ili razlikovnosti tip preobrazbe leksema *potoček* (deminutiv i hipokoristik od *potok*) znači različitost prema drugim idiomima, a preobrazba riječi *sinek* označava istost sa zagorskim, ali i drugim kajkavskim idiomima. U još većoj mjeri te odnose *istosti* ili *različitosti* (općenitosti ili specifičnosti) pokazuju veće frazeološke jedinice, frazemi.

3.1. Klanječki frazem "*L'ę:p kak L'i:zino 'oko*" predstavlja odnos različitosti prema susjednim idiomima. Dodatak frazemu "*a L'i:za je b'i:la č'orava*" pokazuje njezinu izvanlingvističku zbiljnost u klanječkoj prošlosti i njezinu aktualnost u frazeološkoj oznaci nečije ružnoće. Ponešto je slična toj frazi – ali samo u svojoj

⁴ Sličan semantički proces račvanja ovog semantema postoji i u nekim drugim govornim idiomima. Usp. Vida Barac-Grum, Dijalektna lukovdolska riječ, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 17, Zagreb 1991, str. 16. U lukovdolskom idiomu radi se o semantičkom razlikovanju leksema *cura* i *dekla*. Isti semantički odnos prema leksemu *dikla* (služavka) donosi i Antun Šojat za kajkavske ikavce (usp. Antun Šojat, n. dj., str. 42).

idiomskoj obilježnosti — uzrečica “*Po:lda h'oda b'osa i bez n'osa*”. To je iskaz koji pokazuje jedan isječak iz povijesne zbiljnosti mjesta, pretočen u stihove, pjesmicu rugalicu, tipičnu za samo ovaj govorni idiom, ali taj iskaz nije uspio prijeći u trajniji frazeološki fond.

Odnos prošlosti i govorne aktualnosti pokazuje izričaj *Pav'unc Milčičov*. To je oznaka za neuredna čovjeka. Etimološka poruka nije jasna bez povijesne zbiljnosti, priče o čovjeku prezimenom *Pavunc* (*Milčičov* je vjerojatno nadimak čovjeka koji se priženio u porodicu Milčić), koji je hodao mjestom neuredan, hlača vezanih špagom umjesto remenom (u domaćem idiomu *hlačjakom*). I taj izričaj pokazuje odnos različitosti prema susjednim idiomima (u areji ili preko granice). Pokazuje specifičnost jednoga mjesnoga idioma, zatvorenoga, u tom malom frazeološkom segmentu, u sebe samoga.

Odnos razlikovnosti ovoga gradskoga idioma prema seoskima prigradskim pokazuje frazem “*M'u:š je l'o:pof dok je bor'ovica zel'ena*”. Frazem je čitak u svojoj aktualnosti: *m'u:š* (= seljak) uvijek je pomalo sumnjiv, jer je borovica zimzelena biljka. Međutim, u svojoj idiomskoj tipičnosti za govorni idiom grada Klanjca taj frazem otkriva i sociološki odnos gradske elite prema seljaku, koji je, zbog svoje latentne želje da se ekonomski izjednači s građaninom, uvijek spreman svojom lukavošću prevariti bogatiji građanski sloj, koji je prema tom seljaku latentno nepovjerljiv.

3.2. Frazemi koji su i šire rasprostranjeni od idioma samoga u svojoj idiomskoj uporabi poprimaju idiomске leksičke — i ne samo leksičke — specifičnosti. Opće raširen frazem “lako je s tuđim k...em po gloginjama mlatiti”⁵ u govoru Klanjca glasi: *Lehko je s t'u:đim k...om po kopr'ivam t'u:č*. Aktualno značenje frazema jasno je i u široj hrvatskoj jezičnoj uporabi i u klanječkoj idiomskoj⁶. Klanječka izražajna forma općeprihvaćenoga frazeološkoga značenja prilagođena je semantički (gloginje i koprive nisu ista biljka), leksemski (mlatiti > t'u:č), fonološki (lako > lehko), prozodijski (gloginjama — kopr'ivam), morfološki (koprivam — oznaka idioma za lokativ plurala imenica ženskoga roda), morfonološki (-com).

Općekajkavske sintagme kao *m'am r'at* ili *š'la je z'a muš*, koje zamjenjuju lekseme “volim” i “udala se”, pokazuju ovaj govor kao kajkavski zagorskoga tipa.

4. Za govorni idiom nije zanemarljiv ni onomastički fond. Premda se prezimenski korpus veoma često prenosi, pa postaje sastavni dio širega jezičnoga područja od samo jednoga mjesnoga idioma, za klanječki je onomastički sustav zanimljiva struktura prezimena starinačkoga stanovništva. Ovdje donosim samo

⁵ V. Josip Matešić, Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Školska knjiga, Zagreb 1982, str. 157, s.v. gloginja. Matešić donosi Raosov primjer “Lako je s Ikičinim gloginje mlatiti”.

⁶ Matešićevo objašnjenje frazema nije posve točno. Frazem znači: lako je kad drugi umjesto tebe obavlja neku tešku i odgovornu dužnost, a ti si za to zaslužan.

neka od tipičnih klanječkih prezimena. Izdvajam prezimena starih porodica. Tu se u značajnoj mjeri ističu prezimena nastala prema imenima stanovnika: Milčić (M'ilčić), Broz (Br'o:s), Augustinčić (August'inčić), Tončić (T'ončić), Iveković (Iv'eković)⁷. Prezime Iveković upućuje na tipičnu kajkavsku preobrazbu u svojoj osnovi: Ivek (Ivan), dakle na preobrazbu s tipičnim kajkavskim deminutivnim likom osobnoga imena. Prezime Horvatin (Horvat'i:n) jasno je etnički obojeno, a prema zanimanju porodice nastalo je prezime Čižmek (Č'ižmek), koje u sebi sadržava spomen na rad kojim su se ti stanovnici bavili. Prezime Čukac metaforično je, hrvatsko kajkavsko⁸, a prezime Ricijaš upućuje na slovenski doseljenički sloj.

4.1. Za svako su naselje zanimljivi i porodični nadimci, koje vrlo rijetko susrećemo u lingvističkoj literaturi, a koji su vrlo precizni pokazatelji individualnosti jezičnoga identiteta samo jednoga jezičnoga idioma. Za idiom gradića Klanjca, kao i za sva naša mjesta, malo veća ili malo manja, tipični su nadimci za pojedine porodice, ili samo za dijelove njih. Možda ti nadimci mogu biti i začeci frazeoloških jedinica koje se naknadno šire i proširuju u frazeme.

U porodičnim nadimcima uvijek je sadržana i neka tipična crta nekoga od članova porodice, koja se kasnije prenosi na druge članove porodice, na porodične nasljednike, koji više i ne znaju zašto ih tako zovu. Nadimci su i odraz izražajnih mogućnosti govornog idioma. S rastom naselja, mjesta ili grada, s dolaskom novoga stanovništva, neki se nadimci gube, neki nadimci gube svoju sadržajnu vrijednost; oni mogu opstati, kao i prezimena, ne obilježujući ni prošlost ni sadašnjost mjesta kojem pripadaju.

U govoru Klanjca *zm'e:rjek* (=nadimak) imala je gotovo svaka porodica. Donosim neke od "zmerjeka", kojih se stanovnici još sjećaju.

Hutmani — "zmerjek" je nastao zbog ženidbe jednoga člana obitelji s djevojkom iz njemačke obitelji, čiji je otac radio šešire i kape.

L'ibači — prema *l'iba, l'iba*, pozivu za patke.

R'e:pci — prema leksemu *repa*; više nije jasan izvanlingvistički uzrok tom nadimku.

S'everi — prema prezimenu jedne od osnivačica loze, prezimenom Sever, koja je znatno pridonijela obiteljskom bogatstvu.

Kop'itari — nadimak nastao prema starijem članu obitelji, koji je bio kovač, pa se, očito, bavio i potkivanjem konja.

Filoks'ere — metaforički nadimak, s ironičnim sadržajem.

⁷ Klanječkoj porodici Broz pripada hrvatski filolog Ivan Broz, a porodici Iveković njegov nećak, Franjo Iveković, hrvatski filolog i zagrebački kanonik. Istoj porodičnoj lozi pripada i hrvatski slikar Oton Iveković. Klanječkoj prezimenskoj lozi Augustinčić pripada hrvatski kipar Antun Augustinčić, kojega u Klanjcu i danas zovu Tonček.

⁸ Jedan je pripadnik porodice Čukac bio zagrebački kanonik.

C'ileki — nadimak vezan uz uzrečicu *c'ili* — *m'ili*. Uz obitelj s tim “zmerjekom” vezana je i pjesmica “*c'ili* — *m'ili* k'usu kl'ali, *m'eni* n'i:su n'ikej d'ali”.

M'aslinke — (*m'aslinka* je posuda u kojoj se izrađuje maslac) danas je već nadimak ne samo u odumiranju već je postao (s obzirom na zbiljnu priču o uzroku njegova nastanka) donekle i neproziran. Kako se radi o nadimku bogate obitelji, možda je metaforički vezan uz puno novaca, kao što je maslinka puna maslaca.

Šp'o:kači — jedan od članova porodice *šp'o:kal* je (*šp'o:kati* = mucati).

Danas su, s obzirom na klanječki rječnički fond, već posve neprozirni nadimci *Č'eneki* (nadimak porodice *Č'ukac*) i *P'ičugari*.

4.2. Prema konfiguraciji tla nastao je ojkonom *Klanjec* (u domaćem idiomu *Kl'anec*). Toponimija grada Klanjca pokazuje tipičnu gradsku strukturu naselja. Dijelovi su grada imenovani kao: *C'entar*, *G'orni gr'a:t* (dio uz samostan i crkvu) i *D'olni gr'a:t*. Onomastički obilježavatelji grada još su i *Promen'ada*, *S'ajmište* (ime koje ne odražava ni prozodijsku ni fonološku strukturu ovoga organskoga idioma, ali ga u drugom obliku stanovnici ne pamte; odraz je općekajkavskoga gradskoga govora), *Gr'o:bje* (lokalitet na kojem je nekada bilo groblje), *S'u:hi D'o:l*. Danas Klanjcu pripada i nekadašnji zaselak *Gm'ajna* (općepoznati kajkavski apelativ prenesen u onomastički fond). U neposrednoj blizini Klanjca sela su *Gred'ice* i *G'ora*. Imena tih sela pokazuju svoje izvorište u geografskoj smještenosti u odnosu na grad Klanjec (*G'ora*), ili svoju vezanost uz obradivost zemlje (*Gred'ice*). Nedaleko od Klanjca je i *Zelenj'a:k*⁹ (u fonetskom izrazu tonima nema tipičnih ostvaraja prvotnoga kajkavskoga *ń*).

5. Prozodijska obilježja klanječkoga idioma karakterizira izostanak svih neakcentiranih dužina. To je udaljavanje ovoga gradskoga idioma od osnovne kajkavske akcentuacije (taj tip udaljavanja gradskih kajkavskih govora označio je već Ivšić). Po svojim osnovnim prozodijskim osobitostima idiom Klanjca spada u Ivšićevu I. 8. grupu, s određenim pomacima koji ga udaljuju od nje. To znači da za idiom još uvijek vrijede Ivšićevi akcenatski tipovi *ž'ena*, *l'ipa*, *m'e:so*, *s'u:ša*, *v'i:no*, ali pored njih postoje: *ž'ē:na* i *l'i.pa*. Sustav se tako može paralelno ostvarivati i u tipovima *ž'ē:na*, *l'i.pa*, *m'e:so*, *s'u:ša*, *v'i.no*. Razmišljajući o tim promjenama u govorima uz rijeku Sutlu Pavle Ivić¹⁰ prenaglo zaključuje da se gornjosutlanski idiomi ne mogu svesti genetski na hrvatsku kajkavsku akcentuaciju. Prozodijsku analizu gornjosutlanskih govora, među koje spada i idiom Klanjca, proveo je i Mijo Lončarić. On, čini mi se, ispravno zaključuje (kada raščlanjuje odnos *ž'ena*, *l'i.pa*, koji se ostvaruje u Klanjcu susjednim govorima) “da se kratki, pokraćeni slog na mjestu staroga praslavenskoga akuta dulji kada se u primjeri-

⁹ To je mjesto gdje je Mihanović ispjevao hrvatsku himnu.

¹⁰ Usp. Pavle Ivić, O nekim fenomenima akcenatske varijacije koji nisu uvršteni u Ivšićev koordinatni sistem, Hrvatski dijalektološki zbornik VI, str. 181-188.

ma kao *žena* pomakao naglasak s posljednjeg sloga¹¹. U prilog takvu Lončariće-
vu razmišljanju govore i neobvezatne prozodijske varijante *'obet* i *'o:bet*, *B'ožič* i
B'o:žič, *s'e:stra* i dr. u idiomu Klanjca. Dodatno tome, u klanječkom gradskom go-
voru ostvaruje se proces, o kojem također govori Ivšić, duljenja (u izgovornom ti-
jeku) kratkosilaznoga akcenta preko izgovora "tromoga" akcenta prema fonet-
skoj realizaciji dugosilaznoga. To je pojava novijega tipa, a pokazuje se u mogu-
ćim dvostrukim neobvezatnim akcenatskim varijantama u istom leksemu: *m'e-
sec* – *m'e:sec*, *d'o:ba*, *v'u:jec*, *hl'a:čjak*, *b'o:sa* i dr. U takvim se situacijama silabe-
mi *a*, *e*: i *o*: mogu izgovoriti ponešto zatvorenije. Međutim, u akcenatskom tipu
'oko kratkosilazni se akcent čvrsto čuva.

5.1. U prozodijskom se sustavu izgubio odnos akcenatske kvalitete, što se
još uvijek nije desilo kod sutlanskih ikavaca, kao što to uočuje Šojat¹², ali se de-
silo u starinačkim kajkavskim govorima koji okružuju Klanjec, što je uočio Lon-
čarić¹³. Pritom je u klanječkom govoru dugi akcent dosta ravan, ali može se izgo-
voriti i malo silaznije, ili, rjeđe, malco uzlaznije. Za klanječki se govor, bar još za-
sad, ne bi moglo utvrditi, kao što je utvrdio Lončarić za susjedne kajkavske go-
vove, da nema opozicije između dugih i kratkih silabema. Donosim primjere u
kojima se kratkosilazni i dugosilazni akcent fonetski izrazito jasno razlikuju:

lop'ata	traht'u:r
kol'eno	svin'a:k
pivn'ica	smetj'e:
štr'ik	kl'u:č
'oko	šer'a:jzlin
pr'ak	vr'a:ta
sl'eme	čr'e:p
d'eska	žl'e:p
pust'iti	gor'i:
razdel'ili	vi kleč'i:te

U ovom radu bilježim fonološke odnose kvantitete akcenata i mjesto akcen-
ta u riječi.

5.2. Unatoč još uvijek postojećoj fonetskoj razlici u akcenatskoj kvantiteti,
zasigurno je da i u klanječkom idiomu postoji tendencija za pokraćivanjem dugih
akcenata i blagim produženjem kratkih (ostvarajem tromoga kajkavskoga ak-
centa) pa se te dvije akcenatske realizacije mogu međusobno približiti u svojoj
kvantiteti. U tom se smislu i govor Klanjca približuje okolnim kajkavskim susta-

¹¹ Usp. Mijo Lončarić, *Kaj jučer i danas*, Čakovec 1990, str. 205.

¹² Usp. Antun Šojat, n. dj.

¹³ Usp. Mijo Lončarić, n. dj.

vima. To je proces koji uzrokuje i kontaktna situacija, ali u Klanjcu, dodatno, i činjenica da se radi o gradskom središtu.

6. Razvojni putovi starohrvatskih vokala pokazuju pripadnost klanječkoga govora kajkavskom narječju. Donosim ovdje sustavni razvoj, jer pojedinačni leksemski izuzeci od osnovnoga razvojnoga puta u pojedinim govornika ne znače narušavanje sustava, već inojezični leksemski utjecaj na govornike koji su sa Slovincima u bližoj vezi (tako sam, na primjer, dobila podatak r'ouka < rōka od govornika čija je supruga Slovenka). Susjedni kajkavski govori istoga dijalekta imaju (prema Lončariću) odnos $\varphi > \text{ou}$. Prema pobjližem ispitivanju odnos $\varphi > \text{ou}$ toliko je izuzetan da u idiomu Klanjca znači izvanjski utjecaj.

6.1. Nazalni vokal stražnjega reda (φ) razvijao se sukladno s vokalnim ɨ , a rezultat je njihova identičnoga razvoja *u*. To pokazuju primjeri kao: *s'uza, ž'u:t, ž'u:č, b'uha, p'un, s'u:nce, v'una, k'uneju; p'u:t, m'u:š, z'u:p, žel'udec, s'u:set, S'u-klā*. Vokal *u* kao rezultat razvoja nazala stražnjega reda ne javlja se samo u osnovi riječi već i u nastavcima za akuzativ jednine imenica ženskog roda: *j'užinu, ž'e:nū, d'esku*. Glagolski nastavci za treće lice singulara prezenta imaju *-u* nastavak: *m'ęčeju se* (= tuku se), *spreh'a:jaju, spom'inaju se*.

U ovim odnosima nema izuzetaka, a to pokazuje da je tu govor Klanjca identičan s govorom kajkavskih ikavaca¹⁴, ali i s govorom Pregrade. Drugačiji je od drugih gornjosutlanskih govora¹⁵, ali i od slovenskih govora preko Sutle¹⁶. U tom razvojnom putu kajkavski govori možda su utjecali na slovenske bizeljsko-sutlanske.

6.2. Razvoj starohrvatskoga poluglasa kretao se prema rezultatu izjednačavanja s kratkim jatom. To izjednačavanje vidi se u primjerima kao: *d'eš, p'es, d'es-ka, m'eša, klad'i.vec*. Ima izuzetaka koji su isti kao i u drugim govorima kajkavskoga narječja: 1. *s'an, d'a:n, s'a:jnam*; 2. *vun* (z'idi v'un), *v'une* (v'une je), *Vuzem*.

Tipičan je za idiom klanječki lik *n'ęs* (danas), gdje je početni suglasnik otpao, a *e* se u preostalom dijelu leksema izgovara otvorenije. U slovenskim prekosutlanskim govorima izvršio se isti proces, s rezultatom *nē:s* ili *n'ęes*.

Tu je klanječki govor, prema podacima koje imam, ostao svoj. Neki su mu se kajkavski ikavci, prema Šojatu, približili, odnosno preuzeli kajkavske realizacije. Slovenski su govori, kao što je poznato, u tom razvojnom putu bliski kajkavskima, iako baš govori s druge strane Sutle poznaju i drugačije rezultate razvoja¹⁷.

Primjeri su koji pokazuju razvoj jata u ovom idiomu: *pop'e:fka, r'e:č, vr'e:me, ž'l'e:p, čr'e:p; d'eti, m'era, s'ejat*. Samo u riječi *t'irati ě* je dao *i* vokal. Međutim, ri-

¹⁴ Usp. Antun Šojat, n. dj.

¹⁵ Usp. Mijo Lončarić, n. dj.

¹⁶ Usp. Fran Ramovš, n. dj.

¹⁷ Usp. Fran Ramovš, n. dj., str. 150.

ječi kao 'divojka' ili 'sino' nisu u ovom idiomu leksemski prisutne (leksem *p'uža* označava djevojku, a semantički pojam 'sijeno' obilježava leksem *k'rma*).

6.3. U klanječkom je idiomu sukladan razvoj ξ i *e*, koji na suvremenom planu daju *e*: u dugom slogu, a ξ u kratkom: *z'e:t*, *p'e:t*, *j'e:zik*, *smet'je:*, *ž'ēja*, *ž'ejēn*, *j'ęčem*; *č'ęlo*, *poč'ęsala*.

6.4. Sustavni razvojni vokalni putovi pokazuju da klanječki idiom danas ima šesterovokalni fonemski sustav. Razlikuju se sustavi u dugom i u kratkom (naglašenom ili nenaglašenom) vokalizmu.

Dugi slog		Kratki slog	
i:	u:	i	u
ę:	o:	e	o
e:	a:	ę	a

Naravno da je to u idiomu opterećenom inogovornim arealnim, ali i međujezičnim graničnim kontaktom samo osnovno razvojno rješenje prema sustavnosti. Tu je još i dodatno opterećenje gradskom kajkavskom koine, pa od toga osnovnoga sustava ima i odmaka. Ti odmaci se kreću (kao i u zagrebačkom govoru, na primjer) prema ujednačavanju vokala *e*, *e:*, *ę*: i ξ s jedne strane, ali i prema pojedinačnim diftonškim ostvarajima, koje je uočio Lončarić kao sustavne za neke susjedne kajkavske govore (tip *oubet*). Takvi diftonški ostvaraji, u istim uvjetima, javljaju se i u nekim prekosutlanskim slovenskim govorima, što ne znači da je baš takav diftonški ostvaraj potaknut s druge strane granice. U svakom slučaju, idiom Klanjca, premda je na granici s prekosutlanskim slovenskim idiomima, nema sustavna zajednička obilježja s njima u razvoju vokalnih fonema. Kao najznačajnije gradsko središte s obje strane granice Klanjec je zadržao svoj kajkavski vokalni razvoj, svoju fonološku osnovnu kajkavsku strukturu. Njegov — izvanlingvistički — prestižni utjecaj bio je barijera jačim prodorima inogovornih utjecaja u nj.

6.5. Pojedine fonološke promjene, kao $e + n > i + n$, vrše se u idiomu Klanjca: *l'ačin* (< lačen, 'gladan'). Nazal *n* može utjecati na vokale iza kojih slijedi, što nije tipično samo za ovaj govor. Tako se $a: + n$ može izgovarati zatvoreniije (npr. *stra:n* 'tuđ', ili *tra:nik* < travnik, 'livada', gdje je nakon ispadanja *v* došlo do slijeda $a + n$). Vokal *a:* u dugom slogu može biti ponešto zatvoreniiji ($a:$): *škr'l'a:k*. To, međutim, nisu značajke koje bi, na ovom jezičnom području, bile djelidbene među kajkavskim, ikavskim kajkavskim i slovenskim idiomima.

6.6. Važan je, za ovo kontaktno područje, tipičan kajkavski odnos vokala *a* u dva sustavna položaja: 1. *raz-* > *rez-* (*rez'l'iti*); 2. promjena koju izaziva *j* na *a* vokal, i to u položaju $a + j > e + j$ (*k'ej*, *z'akej*, *n'ekej*). Taj se proces ne vrši dosljedno, već samo u navedenim zamjeničkim riječima (ali je, na primjer, *d'a:j*, *d'a:jte nam*).

Redovan je odnos *pro-* > *pre-* (*premen'iti*). I odnos *raz* ~ *rez-* i odnos *pro-* ~ *pre-* očituje se i u sutlanskih ikavaca. Tako je i u tom segmentu došlo do identičnosti među genetski različitim sustavima.

6.7. Specifičnost klanječkoga, kajkavskoga gornjosutlanskoga sustava pokazuje distribucija vokala *u*, koji se ne može pojaviti na početku riječi (*v'uhō, v'u:sta, v'u:jec, v'ugel, v'ugnuti se; vn'uk, vz'eti, vmr'e:ti*), jer je to pojava koja se veže uz sve susjedne govore, iskonski kajkavske, ikavske kajkavske i slovenske. Ali važna je pojavnost vokalnoga *r* (*p'rst, k'rf*), jer ta pojava nije svagdje jednaka. Odnosi su u susjednih kajkavaca *kerf* prema slovenskim dijalektima preko Sutle *karv* ili *karv*¹⁸.

7. Samo neki konsonanti, samo neke konsonantske grupe ili samo neki odnosi među njima mogu biti čimbenici značajni za odredbu otkuda izviru određene izoglose koje se ostvaruju u nekom govornom idiomu i na širem govornom području od njega. Skupina *čr*, što je već i uvodno rečeno, koja obilježuje ovaj idiom, nije tipična samo za nj već i za susjedne kajkavske i ikavske kajkavske govore kao i za dijalekte slovenskoga jezika (tip *č'rf*). Gubljenje fonema *l̥* i *ñ* značajka je podjednako i kajkavskih idioma i slovenskih, a ikavski kajkavci preuzeli su je, očito, od susjednih starosjedilačkih kajkavaca, premda i čakavskim govovima proces svođenja *l̥* na *j* nije stran (neki čakavski govori poznaju, prvenstveno, odnos *l̥* > *j*, kao *jubav*). Prihvatanje novih sustavnih odnosa u iskonskih čakavaca u tom strukturnom jezičnom elementu zbog toga je bilo olakšano.

Ipak je zanimljiv put kojim se svi ti govori u arealnom (starinački kajkavski i kajkavski ikavski) ili graničnom kontaktu (prekosutlanski slovenski) kreću.

Najsustavnije se ovaj proces izvršio u idiomu Klanjca, i to i u smislu svođenja *ñ* na *j*, ali i u smislu potpunoga gubljenja *l̥* i *ñ* iz konsonantskoga inventara. Svi drugi susjedni govori (hrvatski i slovenski) nisu potpuno završili proces ni u jednom od oba naznačena smjera. Svi drugi susjedni govori pokazuju svoju kolebljivost upravo u neujednačenom razvoju defonologizacije *l̥* i *ñ*, pri čemu se proces defonologizacije *ñ* kreće nešto ubrzanije. Tako se govor Klanjca pokazuje kao središte u širenju ovih izoglosa na bližem sutlanskom području.

7.1. U supstituciji *ñ* postoje tri mogućnosti. Jedna je zadržavanje samo palatalnoga elementa: *k'oñ* > *k'oj*. Druga je mogućnost odstranjivanje palatalnoga elementa: *'ogēñ* > *'ogen*. Treća je mogućnost metateza palatalnoga elementa: *s'a-ñam* > *s'ajnam*. To su procesi koji se događaju i u susjednim kajkavskim govovima. U idiomu Klanjca najredovitija je zamjena *ñ* > *j*. Primjeri su takvoga ostvaraja: *k'oj* (s rijetkom mogućnošću ostvaraja *k'ojn* u nominativu singulara, ali samo s ostvarajem *k'oja* u genitivu i akuzativu singulara i u svim drugim padežima

¹⁸ U ovom leksemu hrvatski su govori, bez obzira na ostvaraje vokalnoga *r*, utjecali na slovenske idiome.

singulara i plurala), *zgl'e:žaj* (= zglob), *k'u:hja*, *sv'ijetina*, *hl'a:čjak*, *Nikol'ije*, *lu-p'i:je*, *ož'e:jen*, *j'egof* (njegov), *j'ezin* (njezin), *j'ima* (lokativ i instrumental zamjenice *oni*: *o j'ima se spom'inaju*, *z j'ima gov'orim*), *jih* (akuzativ osobne zamjenice *'o:ni*, *'o:ne: j'a jih gled'i:m*) i dr.

Drugi je tip zamjene vrlo rijedak, a ipak postoji u leksemima u kojima u nekim susjednim govorima $\acute{n} > j$ ¹⁹: *'ogen*, *j'anček*, *spom'inati se*. (Leksem *'ogen* postoji uz noviji *v'atra*, a *j'anček* je, uz povijesne razvojne različitosti, na neki način preuzet leksem, jer ni sam gradić, pa ni bliža okolica, nisu krajevi u kojima se uzgaja janjad).

Metateza palatalnoga elementa veoma je rijetka: *s'ajnam*.

7.2. Zamjena *l* s *l* posve je ujednačena; ostvaruju se leksemi kao *pl'uje*, *č'ešlati*, *lažl'i:vec*, *m'e:la*, *ž'akel*. U drugim se susjednim govorima taj proces nije izvršio toliko dosljedno.

U sekundarnim konsonantskim skupinama nije ni došlo do ostvaraja *l*, pa se tu ostvaruju stariji likovi: *gr'o:bj*e (apelativ koji je prešao i u toponim), *zdr'a:uje*.

7.3. Sve što sam dosad opisala tipični su pokazatelji određenih klanječkih jezičnih specifičnosti, u kojima je, u svojem razvojnom putu, taj idiom otišao dalje od sebi susjednih govora. Ono gdje kajkavski govor Klanjca zastaje u svojem razvoju u odnosu na neke druge kajkavske govore jesu odnosi $k > h$. Tako se ovdje ostvaruje *hč'i:*, a ne *šči* ili *ščer*, *hr'u:ška*, a ne *ruška*. Ostvaruje se neizmijenjen leksem *l'aket* u nominativu jednine, ali i u drugim padežima (npr. *na l'akte* u lokativu singulara).

7.4. U ovom su govoru (kao i u susjednima gornjosutlanskima) razvojni putovi $*dj > j$ (*m'eja*), a $*d\acute{h}j > \acute{d}$ (*rod'a:k*).

Skupine *šč* i *žđ* (od starih skupova *stj*, *skj*, *zdj*, *zgj*) najčešće se pojednostavljuju u smislu *šč > š*, *žđ > ž*: *dvor'iše*, *koš'ica*, *n'iše* (< nišće, 'nitko'), *d'eža*, a njihova je pojava vrlo rijetka (*koš'ica*). To je opća situacija i na bližem kajkavskom području.

7.5. Za razvojni put klanječkoga idioma zanimljiv je neadekvatan razvoj skupina *tl* i *dl*, ne zbog idioma samoga, već zbog okruženja u kojem se nalazi.

Tu se, naime, ostvaruje redovit prijelaz skupine *tl* u *kl*: *S'ukla*, *m'ekla*. Takvom redovitom prijelazu nije sukladna skupina *dl*, koja redovito ostaje neizmijenjena: *dl'an*, *dl'e:to*. Na slovenskoj se strani, preko Sutle, redovito mijenjaju oba skupa. Mijenjaju se, kako opisuje Šojat, i u kajkavskih ikavaca.

Za takav nesukladan razvoj postoje dvije mogućnosti. Jedna je, manje vjerojatna, utjecaj književnoga jezika. Manje je vjerojatna zbog toga što bi takav utjecaj istosmjerno djelovao na obje skupine i izazivao miješanje različitih ostvaraja.

¹⁹ Usp. Mijo Lončarić, n. dj., 216.

Uz *dlan* javljao bi se i *glan*, uz *metla* i *mekla*, ali još i više zato što bi, za ovo područje značajan, hidronim *Sutla* opstao neizmijenjen.

Treba ovdje pripomenuti da su jezični zakoni vrlo strogi u svojoj razvojnosti. Sukladan razvoj skupina *tl* i *dl* u kajkavskom narječju i u slovenskom jeziku (u slovenskim dijalektima) podliježe općim jezičnim zakonitostima. Svagdje gdje takav zakon nije ravnomjerno proveden (u nekim kajkavskim i u nekim slovenskim govorima) moraju postojati razlozi zbog kojih ovaj proces nije izvršen potpuno ili zbog kojih se naknadno mijenja. Za idiom Klanjca moglo bi se pretpostaviti da je proces izvršen dokraja (izvršen je dokraja, prema Ramovšu, u prekoslutlanskim govorima, a za kajkavske govore oko Klanjca nemam podataka), ali je naknadno mijenjan. Za ovu pretpostavku postoje i izvanlingvistički i lingvistički razlozi. Izvanlingvistički je razlog što pojedini govornici ovoga idioma misle da i sami pripadaju slutlanskim ikavcima, a ne starinačkom kajkavskom stanovništvu. Lingvistički su razlozi što su klanječki kajkavci preuzeli neke nesustavne ikavske elemente u svoj govor, koje opisuje Šojat, a i sama sam ih već iznijela u svojim radovima, kao *či* < *če*.

Treba uvijek ponovno naglasiti da isti rezultat ne znači i isti razvojni proces. Zato i mislim da se druga, mnogo vjerojatnija, mogućnost skriva u međusobnom miješanju kajkavskih ikavaca i starinačkoga kajkavskoga stanovništva u istoj areji (u istom kontaktnom području). Rezultat takvoga arealnoga kontakta opravdava teoretske postavke (ili ih čak i potvrđuje) kako se jedan strukturni element iz jednoga sustava (u ovom slučaju doseljeničkoga čakavskoga) može prenijeti u drugi, čak i starinački, i ostaviti u njemu svoje tragove. Na hrvatskom jezičnom području takovih primjera ima mnogo, baš tamo gdje se miješaju čakavci i kajkavci. Crte, izgubljene u iskonskih govornika, čuvaju se u govorima u kojima nisu autohtone.

U idiomu Klanjca takav reliktni ostatak predstavljao bi tipičan primjer obrane idioma od prekoslutlanskih govora, koji bi mogli narušiti njegov osobni govorni, ali i prestižni sustav. Situacija je ovdje tipična za granične govore u kontaktu. Oni duže čuvaju svoj jezični identitet, čuvajući pritom svoj etnički identitet.

7.6. Odnos krajnjega *l* prema njegovu prelaženju u *ɥ* i daljim zamjenama posve je nesustavan. U imenicama se krajnje *l* čuva: *v'u:gel*, *ž'u:l*, *p'osel*. U glagolskom pridjevu aktivnom podjednako se frekventno javljaju *s'ɛ:deɥ* i *s'ɛ:del* (pored *sed'el*), *z'išo* i *z'išel*, *l'ɛžal*, *kup'u:vaɥ*. Česti su primjeri kao *br'iu*, *poč'ɛɥ*, *p'au*, a gotovo redovito je *b'iu*. Mogu se vršiti i dalji razvojni procesi od *l* > *ɥ*, što pokazuje već spomenuti primjer *z'išo*, zatim *d'ošo*, ali i *č'uf*. Krajnje *l* u toj kategoriji može i otpasti: *vd'r*. Danas su ipak i u toj kategoriji najčešći ostvaraji *s l* na kraju riječi: *m'ɛtal*, *n'osil*, *l'egnil*, *l'ežal*, *nas'ekal*, *ots'ekal*, *g'ɛnul*, *v'ršil*, *š'utel*, *vr'ištal* i dr. Tako se ostvaruju i pridjevi: *d'ɛbel*.

U susjednim se ikavskim kajkavskim govorima, koje opisuje Šojat, proces zamjene krajnjega *l* vrši sustavno i s određenim pravilima u lancu od *u* do *o*. Pravilni su slijedovi tih zamjena izvršeni i u prekosutlanskim slovenskim govorima.

U kajkavskim starinačkim gornjosutlanskim govorima, kao što opisuje Lončarić, taj se proces zamjena ne vrši redovito, to jest u nekim se idiomima ne vrši uopće, a u drugima (kao u Humu) više ili manje sustavno.

U usporedbi svih govora s ove strane granice treba ustvrditi da su sustavnoj promjeni danas najskloniji kajkavci ikavci. To je i opet normalno za govore u kontaktu. Sutlanski su ikavci preuzeli taj proces od starosjedilačkih kajkavaca naknadno, pa ga zato i duže čuvaju.

U idiomu Klanjca pojedini primjeri pokazuju sustavnu razvijenost u zamjeni krajnjega *l* (tipovi *b'iy*, *č'uf*, *d'ošo*). Primjeri kao *s'ɛ:dey*, *s'ɛ:del* i *sed'el* upućivali bi, i svojim akcenatskim ostvarajima, da se taj tijek zamjene ipak nikad nije potpuno proveo. Današnje češće zadržavanje *l* na kraju riječi pokazuje da se proces vraća na prvotno stanje, vjerojatno zbog privlačnosti općekajkavskoga konsonantskoga zajedništva.

8. Svaki idiom, kao jezični sustav, ostvaruje i svoje identičnosti i svoje posebnosti u odnosu na sve druge idiome. To vrijedi i za govore u kontaktu. Svaki govor, a osobito govor u kontaktnoj situaciji, prihvaća i neke inodijalektne ili inojezične elemente, usustavljuje ih, mijenja, ili čak i naknadno odbacuje. Sve se to vidjelo i u klanječkom idiomu. U stvaranju sustava sudjeluju sve jezične razine. Svaka od njih, na svoj način, otkriva specifičnosti govora i segmente njegova pripadanja nekoj većoj cjelini. Od leksema, preko toponima, frazema, prozodije, fonoloških struktura otkriva se idiom kao cjelina, otkrivaju se njegove sociološke i kulturne posebnosti pretočene u jezik. U tom sam smislu i opisala idiom Klanjca, s njegovim specifičnostima i s njegovim jezičnim odnosima prema govornim sustavima kojima je okružen.

Summary

IDIOM OF KLANJEC IN ITS INDIVIDUALITY

The idiom of Klanjec is described in its specific language structures and in its relations to the idioms it is surrounded by.

Key words: idiom, specificity, structure, relation, contact

Ključne riječi: idiom, specifičnost, struktura, odnos, kontakt